

## บทวิจารณ์หนังสือ “ฝั่งขวาแม่น้ำโขง” เล่ม 1 และเล่ม 2

สุธิดา ตันเลิศ

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Email: sutida.tonlerd020@gmail.com

เดิม สิงห์ขุติ. 2499. ฝั่งขวาแม่น้ำโขง เล่ม 1. กรุงเทพฯ: ไทยสัมพันธ์. 618 + 23 หน้า.

เดิม สิงห์ขุติ. 2499. ฝั่งขวาแม่น้ำโขง เล่ม 2. กรุงเทพฯ: ไทยสัมพันธ์. 463 + 6 หน้า.

เดิม สิงห์ขุติ วิทยาคัพจนกิจ (ผู้เขียน) เป็นบุตรของนายหนูเล็ก สิงห์ขุติ กับนางคุณ พรหมวงศานนท์ กลุ่มเชื้อสายอาญาสี่ดั้งเดิมเมืองอุบล นามเดิมเดิมใจ สิงห์ขุติ เกิดที่คุ้มวัดป่าน้อย ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2449 ประวัติและภูมิหลังแสดงให้เห็นสถานภาพทางสังคมในฐานะชนชั้นนำเมืองอุบล ด้วยการเริ่มเข้ารับการศึกษาหลักสูตรภาษาไทยในเมืองอุบลจนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนตัวอย่างมณฑล “เบญจมะมหาราช” บิดาได้ส่งเสริมให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น ณ อาณานิคมฝรั่งเศสเมืองไซ่ง่อน และกรุงฮานอย กระทั่งจบการศึกษาระดับสูงสุดระดับปริญญาตรีสาขาวิศวกรรมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยอินโดจีน ต่อมาได้เข้ารับราชการประจำกองบินพลเรือนแล้วทำการย้ายโอนมาประจำกรมทางหลวง กรมโยธาธิการ กระทรวงคมนาคม (พล ณ อุบล, สัมภาษณ์) บทวิจารณ์หนังสือชุดนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ภาคส่วน ได้แก่ หลักฐาน เครือข่ายของผู้ผลิตหนังสือ เนื้อหา และผลกระทบของงานชุดนี้ต่อประวัติศาสตร์สองฝั่งโขง

### 1. หลักฐาน

เดิม สิงห์ขุติใช้หลักฐานจำนวน 53 ชิ้น ในการประกอบงานเขียนชุดนี้ ภาษาไทยจำนวน 47 เล่ม ที่เหลือเป็นภาษาฝรั่งเศส ซึ่งแบ่งหลักฐานออกเป็น 3 กลุ่ม กล่าวคือ หลักฐานชั้นต้น หลักฐานชั้นรอง และหลักฐานทุติยภูมิ

1.1 หลักฐานชั้นต้น แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กล่าวคือ เอกสารที่ไม่ตีพิมพ์ กับเอกสารตีพิมพ์ จำนวน 10 เล่ม เอกสารที่ไม่ตีพิมพ์ ปรากฏเพียง 1 เล่ม กล่าวคือ บันทึกการปกครองหัวเมืองภาคอีสาน พ.ศ.2441 ของพระวิภาคัพจนกิจ (เล็ก สิงห์ขุติ) ในช่วงทศวรรษที่ 2440 บิดาของผู้เขียนดำรงตำแหน่งข้าหลวงมหาดไทยผู้ช่วย ร.ศ. 125 โดยได้รับพระราชทินนามว่า “หลวงอุปาลนุการวัฒน์” ต่อมาได้เลื่อนยศเป็นพระวิภาคัพ-

พจนกิจ ในช่วงนี้เอง ท่าน เป็น ผู้ช่วยหลวงอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม คเนจร) ในการ รวบรวมพงศาวดารอีสาน อย่างไรก็ตาม เอกสารชิ้นนี้สูญหายไป

เอกสารที่ตีพิมพ์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทที่ 1 เอกสารทางการ หรือ เอกสารราชการ จำนวน 6 ชิ้น กล่าวคือ กฎหมายรัชกาลที่ 5 เล่ม 3 เล่ม 4 และ 7 ร.ศ. 116, ราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 16 ร.ศ.119 ทำเนียบข้าราชการกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2450 และเทศาภิบาลเล่ม 20 แผ่นที่ 114 วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2458 และจดหมายโต้ตอบ บางฉบับเรื่องประเทศไทยเสียดินแดน ประเภทที่ 2 บันทึกการเดินทาง จำนวน 3 เล่ม กล่าวคือ เสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5 ฉบับบริบูรณ์, พระราชนิพนธ์ไกลบ้านเล่ม 1 และ พระบันทึกของหม่อมเจ้าพูนพิสมัย ดิสกุล

1.2 หลักฐานชั้นรอง จำนวน 40 ชิ้น แบ่งออกเป็น ประเภทที่ 1 พระราช พงศาวดารกับพงศาวดาร จำนวน 10 เล่ม อาทิ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 , 3 , 5, พงศาวดารโยนกของพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม นุนาค) พ.ศ. 2443 พงศาวดารหัวเมืองอีสานในประชุมพงศาวดารภาค 4 ของหม่อมอมรวงศ์วิจิตร ประเภทที่ 2 ตำนาน จำนวน 4 เล่ม กล่าวคือ ตำนานวัดสุปัฏนาราม ตำนานพระธาตุพนม ตำนานอุรังคธาตุ และตำนานการก่อสร้างวัดและพระพุทธรูปองค์ประธานวัดมหา- วาราม ประเภทที่ 3 งานค้นคว้าวิจัย จำนวน 18 เล่ม หนังสือภาษาไทยจำนวน 12 เล่ม อาทิ หลักไทย สยามสมัยดีกดำบรรพ์ พ.ศ.2468 - 2470 ประวัติศาสตร์สากลเล่ม 6-7 และ ประวัติศาสตร์สยาม (เดิม สิงหะฐิต เล่ม 1 , 2499) งานค้นคว้าวิจัยที่เหลือจำนวน 6 เล่ม เป็นภาษาฝรั่งเศส อาทิ Le Laos Français par E. Picanon, Indochine Française, และ Le Laos (เดิม สิงหะฐิต เล่ม 1, 2499: 30) ประเภทที่ 4 ชีวประวัติ จำนวน 6 เล่ม อาทิ ประวัติการณ์จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เดิม สิงหะฐิต เล่ม 1, 2499), ประวัติของ พันเอก พระวิศตารดลยรัถกิจ (เดิม สิงหะฐิต เล่ม 1 , 2499), และมหาเถระประวัติเจ้า ราชครูโพนสะเม็ก (เดิม สิงหะฐิต เล่ม 1, 2499: 29) ประเภทที่ 5 วารสาร หรือบทความ ในวารสาร จำนวน 2 เรื่องกล่าวคือ สยาม ร.ศ. 112 และ มหาวิทยาลัยฉบับมหา จุฬาลงกรณ์

1.3 หลักฐานชั้นทุติยภูมิ หมายถึง การค้นคว้าเพิ่มเติม บทความที่ปรากฏใน วารสาร จำนวน 3 เรื่อง กล่าวคือ วินิจฉัยประวัติพระประทุมราชวงศา (คำผง) นิทาน โบราณคดีและความลับของพระแก้วมรกต

## 2. เครือข่ายของผู้ผลิตหนังสือ

เครือข่ายของผู้ผลิตหนังสือเริ่มต้นที่เดิม สิงห์ขจรจิต กลุ่มเพื่อนมิตรที่สนับสนุน และให้ข้อเสนอแนะแก่งานเขียนชุดนี้ และสำนักพิมพ์

### 2.1 เดิม สิงห์ขจรจิต

นับเป็นความโชคดีของเดิม สิงห์ขจรจิต ที่เติบโตในครอบครัวชนชั้นนำเมืองอุบล ทั้งนี้ บิดามีมิตรสหายที่หลากหลาย อาทิ เจ้าหน้าที่อาณานิคมฝรั่งเศส นักบวชคาทอลิก, และพระสงฆ์ วิถีชีวิตของผู้เขียนจึงคลุกคลีกับกลุ่มปัญญาชนมาโดยตลอด มีความเชี่ยวชาญถึง 3 ภาษา กล่าวคือ ภาษาลาว ภาษาไทย และภาษาฝรั่งเศส ผู้เขียนได้รับโอกาสที่ดีกว่าลูกหลานอาญาสี่ดั้งเดิมเมืองอุบลครอบครัวอื่นๆ ที่ดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ตามแบบแผนที่ทางการสยามกับระบบการศึกษาแบบตะวันตกได้จัดเอาไว้ให้ อาทิ จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เรียนต่อโรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนช่างกล และ โรงเรียนวิชาชีพอื่นๆ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วมุ่งการประกอบอาชีพรับราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาชีพครูประจำบาล กับคุรุสังกัดกระทรวงธรรมการ ต่อมาอาจเรียนเพิ่มเติมวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำหรับชนชั้นชาวไทยที่อาศัยในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา เมื่อนักวิจารณ์ต้องการเขียนประวัติศาสตร์ดูเป็นเรื่องที่ “น่าอศรรย” (เดิม สิงห์ขจรจิต เล่ม 1, 2499) เนื่องจาก คนนอกชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงไม่มีข้อมูลภูมิหลังของผู้เขียน เนื้อหาในส่วนคำปรารภได้แสดงให้เห็นว่า เดิม สิงห์ขจรจิต มีความมุ่งมั่นในการเตรียมโครงการเขียนประวัติศาสตร์ 2 ชุด กล่าวคือ ฝั่งขวาแม่น้ำโขงกับประวัติศาสตร์อีสาน สืบเนื่องมาจากความบังเอิญ 2 เรื่อง กล่าวคือ ความบังเอิญเรื่องที่ 1 การค้นพบสมุดข่อยและหลักฐานชุดอื่นๆ ที่ห้องทำงานของบิดา ความบังเอิญเรื่องที่ 2 ความผูกพันกับชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงตลอดชีวิต

### 2.2 กลุ่มเพื่อนมิตรที่สนับสนุนและให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้เขียน

กลุ่มผู้สนับสนุนเดิม สิงห์ขจรจิต แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ กลุ่มราชินิกุล เพศบรรพชิตกับอนุศาสนาจารย์ และ กลุ่มข้าราชการกระทรวงมหาดไทย มีข้อสังเกตว่า ผู้เขียนไม่ได้รู้จักกลุ่มผู้สนับสนุนเป็นการส่วนตัว

กลุ่มที่ 1 เดิม สิงห์ขจรจิตได้ติดต่อข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ 2 ท่าน ท่านแรก หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในการเขียนคำนำและตรวจแก้ไขคำผิด (เดิม สิงห์ขจรจิต เล่ม 1, 2499) ท่านที่ 2 นายตรี อมาตยกุล หัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ได้ติดต่อสำนักพิมพ์ให้กับผู้เขียน ตามคำใ้หาว่านของหม่อม

เจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิสกุล และเป็นพี่เลี้ยงในการถ่ายทอดระบบการพิมพ์หนังสือให้ผู้เขียน (เดิม สิงห์ขจรจิต เล่ม 1, 2499)

**กลุ่มที่ 2** ราชินิกุล หม่อมเจ้า พูนพิศมัย ดิสกุล กล่าวชื่นชมผลงานชิ้นนี้ว่าเป็น “พงศาวดารจริง ๆ” (เดิม สิงห์ขจรจิต เล่ม 1, 2499) ทั้งยังแนะนำให้เพิ่มระบบอ้างอิง

**กลุ่มที่ 3** นักบวช ผู้เขียนได้เลือกนักบวช 2 ท่าน จาก 2 ศาสนาให้ทำหน้าที่เป็นผู้วิจารณ์หนังสือ พระพนมเจติยานุรักษ์ เจ้าคณะจังหวัดนครพนมและเจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาค 4 วัดธาตุพนมได้เขียนคำวิจารณ์เอาไว้ว่าน่าประทับใจความว่า “...คุณเดิม สิงห์ขจรจิต เป็นผู้ชุกชอนแบบนักปราชญ์อย่างน่าสรรเสริญไม่ยอมปล่อยเวลาว่างให้เป็นหมัน....น่าสะอื้นมาก...” (เดิม สิงห์ขจรจิต เล่ม 1, 2499) ป. จันทรานุกรเป็นอนุศาสนาจารย์ประจำกองพลที่ 2 นครราชสีมา ได้ให้กำลังใจผู้เขียนให้ทำงานให้สำเร็จ (เดิม สิงห์ขจรจิต เล่ม 1, 2499)

**กลุ่มที่ 4** กลุ่มข้าราชการกระทรวงมหาดไทย กล่าวคือ ข. นกแก้ว ข้าหลวงประจำจังหวัดเลยได้ชมเชยงานชิ้นนี้ว่าจะเป็นประโยชน์ต่อนักปกครอง (เดิม สิงห์ขจรจิต เล่ม 1, 2499)

### 2.3 สำนักพิมพ์

นายตรี อมาตยกุล ได้แจ้งข่าวเดิม สิงห์ขจรจิต ในวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2498 เรื่อง สำนักพิมพ์คลังวิทยา (สำนักงานใหญ่ เลขที่ 11 ถนนเฟื่องนคร สี่ก๊กเสาชิงช้า นาคกร เขมม พระนคร) ยินดีตีพิมพ์หนังสือฝั่งขวาแม่น้ำโขง ผู้เขียนควรตกลงกับสำนักพิมพ์ในเรื่องรายละเอียดของผลประโยชน์เอง (เดิม สิงห์ขจรจิต เล่ม 1, 2499: 6) ราคาจำหน่ายเล่มละ 30 บาท

### 3.เนื้อหา

เดิม สิงห์ขจรจิต แบ่งเนื้อหาหลักออกเป็น 8 ภาคส่วนในหนังสือ 2 เล่ม กล่าวคือ ฝั่งขวาแม่น้ำโขงเล่ม 1 ครอบคลุมเนื้อหาภาคที่ 1 - 4 และฝั่งขวาแม่น้ำโขงเล่ม 2 ครอบคลุมเนื้อหาภาคส่วนที่ 5 - 8 เป็นที่น่าสังเกตว่า **จุดเด่น**ของเนื้อหาหนังสือเล่มนี้มีด้วยกัน 3 ประการ กล่าวคือ ประการที่ 1 ผู้เขียนใช้มุมมองแบบภูมิภาคศึกษาในการถ่ายทอดเรื่องราวของฝั่งขวาแม่น้ำโขงที่ไม่จำกัดพื้นที่อาณาเขตรัฐชาติแบบใหม่ ด้วยการเน้นศึกษาประวัติศาสตร์ฝั่งขวาแม่น้ำโขง กล่าวคือ จำปาศักดิ์ เมืองอุบล และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสยาม ตั้งแต่สมัยตำนาน ถึงปี พ.ศ. 2498 ประการที่ 2 ผู้เขียนแสดงให้เห็นคุณค่าของประวัติศาสตร์บอกเล่า การถ่ายทอดเรื่องราวจากประสบการณ์ตรง

คือ ตัวอย่างของการทำงานแบบนักมานุษยวิทยาประวัติศาสตร์ ประการที่ 3 ผู้เขียนได้รับอิทธิพลการเขียนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์แบบตะวันออก อาทิ การใช้ตำนานเป็นจุดเริ่มต้นของประเด็นที่ต้องการนำเสนอ จุดด้อยของฝั่งขวาม้วนน้ำโขงมีด้วยกัน 2 ประการ กล่าวคือ ประการที่ 1 ในช่วงทศวรรษที่ 2490 หลักฐานทางโบราณคดีกับประวัติศาสตร์ฝั่งขวาม้วนน้ำโขงในบริเวณแอ่งสกลนครกับแอ่งโคราชปรากฏอย่างจำกัด ทั้งยังมีความไม่ต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ เดิม สิงห์หิรัญจิต จึงให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยกับอาณาจักรล้านช้างซึ่งบรรยายเนื้อหาราว 350 หน้า (เดิม สิงห์หิรัญจิต เล่ม 1, 2499) ประการที่ 2 ขอดัดพลาดในการเรียงพิมพ์สารบัญชิตการแสดงภาคส่วนที่ 5 ซึ่งนำไปรวมไว้ที่ฝั่งขวาม้วนน้ำโขงเล่ม 1 (เดิม สิงห์หิรัญจิต เล่ม 1, 2499)

### 3.1 ฝั่งขวาม้วนน้ำโขงเล่ม 1

เนื้อหาของฝั่งขวาม้วนน้ำโขงเล่ม 1 ครอบคลุมเวลา ช่วง 500 - 600 ปีก่อน พ.ศ. ถึง ก่อนวันที่ 3 ตุลาคม ปีพ.ศ. 2436 ประกอบด้วยเนื้อหาภาคส่วนที่ 1 - 4 ประเด็นที่สำคัญของแต่ละภาคส่วนมี ดังนี้

ภาคส่วนที่ 1 ประวัติศาสตร์ชาติไทย (500 - 600 ปีก่อน พ.ศ. ถึง ปี พ.ศ. 2325) ประกอบด้วยเนื้อหาจากบทที่ 1 - 5 เน้น แนวคิดประวัติศาสตร์ชาตินิยมไทย อาทิ คนไทยมาจากไหน, ประวัติศาสตร์สุโขทัย, กรุงศรีอยุธยา, กรุงธนบุรี, และรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (เดิม สิงห์หิรัญจิต เล่ม 1, 2499) ผู้เขียนเชื่อว่า คนที่พูดภาษาไทย คือ กลุ่มคนที่สืบสายเลือดเดียวกัน (เดิม สิงห์หิรัญจิต เล่ม 1, 2499) แนวคิดนี้ได้ถูกกลบฝังไปแล้วในปัจจุบัน ด้วยข้อเสนอมใหม่ อาทิ คนที่พูดภาษาไทยเป็นญาติพี่น้องทางภาษา (เจียน แยนจอง, 2537) หรือ งานศึกษาทางพันธุกรรมชี้ให้เห็นว่ามนุษยชาติมีโครโมโซมที่เหมือนกันร้อยละ 99.99 (Lee, 2015)

ภาคส่วนที่ 2 เมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ (พ.ศ. 2319-2432) (เดิม สิงห์หิรัญจิต เล่ม 1, 2499) ประกอบด้วยเนื้อหาจากบทที่ 6 - 12 ผู้เขียนเน้นการให้ความสำคัญกับเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ที่อยู่ฝั่งซ้ายม้วนน้ำโขงในการเป็นตัวดำเนินเรื่อง ด้วยการไข่มุมมองแบบลาว กล่าวคือ ผู้เขียนให้ข้อมูล “เจ้าอนุวงศ์กู้อิสระภาพจากไทยสยาม” ทั้งยังอ้างอิงงานของชาวฝรั่งเศสในประเด็น “ไทยทำการโหดร้ายเผาทำลายเมืองเวียงจันทน์กลายเป็นเมืองร้างอย่างราบคาบ เช่นเดียวกับที่พม่าเผากรุงศรีอยุธยาครั้งสุดท้าย” (เดิม สิงห์หิรัญจิต เล่ม 1, 2499:167) สิ้นสุดเนื้อหาภาคส่วนที่ 2 ในเหตุการณ์การปราบฮ่อครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2432

ภาคส่วนที่ 3 ฝรั่งเศสแผ่อำนาจทางตะวันออกไกล (พ.ศ. 2426-2436) (เดิม สิงหาคม เล่ม 1, 2499) ประกอบด้วยเนื้อหาจากบทที่ 13 – 20 เดิม สิงหาคม (2499) ให้ ความสำคัญกับแผนการขยายอำนาจของฝรั่งเศสในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างอาณานิคมในตะวันออกไกล โดยเริ่มการปกครอง อัลยี่เรีย (2380), แอฟริกาใต้ (2404), โคแชนจีน (2406), ประเทศเขมร (2410) ได้ตั้งเกี่ยวกับญวน กลาง (2428) เกาะมาดากัสกา (2438) และเข้าเกาะกองเจาวัน (2442) (เดิม สิงหาคม เล่ม 1, 2499) มีข้อสังเกตว่า ในช่วงทศวรรษที่ 2490 คำศัพท์ภาษาต่างประเทศบางคำยัง ไม่มีการแปลเป็นภาษาไทย ผู้เขียนจึงถอดคำศัพท์ภาษาเวียดนามกับภาษาฝรั่งเศสแล้ว ถอดเป็นภาษาไทยแบบทับศัพท์ อาทิ กบฏไตเซอน อัลยี่เรีย โคลนี และ โคแชนจีน เดิม สิงหาคม มีที่ทาประนีประนอมกับประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลักสยาม กล่าวคือ ปราบปรามการใช้คำไทยน้อย สิบสองเจ้าไทย และไทยล้านช้าง

ภาคส่วนที่ 4 การปกครองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เดิม สิงหาคม เล่ม 1, 2499) ประกอบด้วยเนื้อหาจากบทที่ 21 – 27 ผู้เขียนให้ข้อมูลประวัติศาสตร์เมืองจำปา คัดค้านเมืองอุบลราชธานี ตั้งแต่สมันต์นานถึงปีพ.ศ.2469 กล่าวถึง บทบาทของพระยา อำมาตยาธิบดี (หุ่ณ ศรีเพ็ญ) บทบาทของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร, และการเสด็จประพาสฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงของข้าหลวงต่างพระองค์ ได้แสดงให้เห็น ความสัมพันธ์ของราชวงศ์จักรีกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายในบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

### 3.2 ฝั่งขวาแม่น้ำโขง เล่ม 2

ภาคส่วนที่ 5 ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตกไปเป็นของฝรั่งเศส (เดิม สิงหาคม เล่ม 1, 2499; เดิม สิงหาคม เล่ม 2, 2499) เดิม สิงหาคม แบ่งเนื้อหาภาคส่วนนี้ออกเป็น 7 บท ซึ่งบทที่ 28 - 35 เน้นกรณีพิพาทสยามฝรั่งเศสในช่วงปีพ.ศ. 2436 และสิ้นสุดใน ปี พ.ศ. 2438 ตามมติของอังกฤษกับฝรั่งเศสในการคงสภาพความเป็นกลางของสยามใน ฐานะรัฐกันชน ซึ่งผู้เขียนใช้คำศัพท์ “มัธยมภาพ” หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ให้ข้อคิดว่าเนื้อหา ภาคส่วนที่ 5 มีเนื้อหาที่แตกต่างจากประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลักของสยามความว่า “...เหตุการณ์ ร.ศ. 112 ก็กล่าวพิสดารมากกว่าในหนังสืออื่นที่พิมพ์แล้วหลายเรื่อง...เป็น เอกสารอันมีหลักฐานดีได้เล่มหนึ่ง” (เดิม สิงหาคม เล่ม 1, 2499)

ภาคส่วนที่ 6 สมัยที่ 3 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ (เดิม สิงหาคม เล่ม 2, 2499) เดิม สิงหาคม ให้ความสำคัญกับเนื้อหาส่วนนี้เป็นอันดับรองลงมาจากภาคส่วนที่ 1 จำนวน 182 หน้าแบ่งออกเป็น 17 บท เริ่มที่หม่อมเจียงคำในบทที่ 36 สิ้นสุดปี พ.ศ.2445 การจัดตั้งกองตำรวจภูธรในบทที่ 52 เนื้อหาโดยรวมเน้นบทบาทของ

กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ในฐานะผู้วางรากฐานระบบการบริการราชการแบบใหม่ การปลูกจิตสำนึกประเทศไทยให้กับคนในพื้นที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง

ภาคส่วนที่ 7 ฝรั่งเศสเลิกลียัตครองจันทบุรีและตราด (เดิม สิงห์ขัตติ เล่ม 2, 2499) ปรากฏเนื้อหาจำนวนเพียง 2 บท กล่าวคือ บทที่ 53 อาณาเขตหลวงพระบางฝั่งขวา นครจำปาศักดิ์ และเมืองมโนไพรเสียแก่ฝรั่งเศสในปี พ.ศ.2466 กับบทที่ 54 มณฑลตะวันออกเฉียงแก่ฝรั่งเศส เนื้อหาส่วนนี้ชี้ให้เห็นผู้เขียนมีความเชี่ยวชาญ หรือสนใจบทบาทของฝรั่งเศสในอินโดจีน

ภาคส่วนที่ 8 สมัยข้าหลวงเทศาภิบาล (เดิม สิงห์ขัตติ เล่ม 2, 2499) กินระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2445-2475 แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 บท กล่าวคือ ปลัดมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือเปลี่ยนนามแขวงเป็นอำเภอ ข้าหลวงเทศาภิบาล ลำดับเจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เสด็จและกลับไปตรวจราชการภาคอีสาน นโยบายพระบาทสมเด็จพระเจ้าหลวงปิยมหาราช และวิเทศาภิบาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6)

#### 4. ฝั่งขวาแม่น้ำโขง เล่ม 1 – 2 กับผลกระทบต่องานประวัติศาสตร์สองฝั่งโขง

บทวิจารณ์นี้ขอตั้งข้อสังเกตผลกระทบของหนังสือชุดนี้ต่อประวัติศาสตร์สองฝั่งโขงใน 3 ระดับ กล่าวคือ

4.1 ระดับท้องถิ่น กล่าวคือ เมืองอุบลราชธานี พลา (สิงห์ขัตติ) ณ อุบล หลานสาวของเดิม (สิงห์ขัตติ) วิภาคย์พจนกิจ ได้ยกย่องงานชิ้นนี้ว่า “สุดยอดเยี่ยมกว่าประวัติศาสตร์อีสาน” (พลา สิงห์ขัตติ ณ อุบล, สัมภาษณ์) ลูกหลานกลุ่มอายุสี่เมืองอุบลที่เรียบเรียง หรือเขียนประวัติศาสตร์เมืองอุบลหลังการจัดจำหน่ายงานชิ้นนี้ในปี พ.ศ. 2499 ให้ความสำคัญกับหลักฐานชุดนี้ กล่าวคือ บำเพ็ญ ณ อุบล (2547) ได้อ้างอิงงานชุดนี้ประกอบงานเขียนเล่าเรื่องเมืองอุบล มีข้อสังเกตว่า งานชิ้นนี้ได้ถูกกล่าวถึงอย่างจำกัดในกลุ่มชนชั้นนำกับปัญญาชนที่สนใจประวัติศาสตร์เมืองอุบล

4.2 ระดับชาติ แวดวงวิชาการไทยรับรู้ฝั่งขวาแม่น้ำโขงจำกัดในสาขาประวัติศาสตร์ โดยรวมแล้ว นักเรียนประวัติศาสตร์ควรต้องอ่านชุดผลงานของเดิม ซึ่งเป็นหนังสือทรงคุณค่าประกอบรายวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, ประวัติศาสตร์ในภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง และประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คุณูปการผลงานของเดิม สิงห์ขัตติ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้นักศึกษาไทยได้สืบค้นประเด็นศึกษาที่น่าสนใจอย่างหลากหลาย อาทิ ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพ ฯ กับเมืองเวียงจันทน์สมัยรัชกาลที่ 3

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พรธรา สินสวัสดิ์, 2521) วิกฤตการณ์ ร.ศ.112 (สุวิทย์ วีระจัตต, 2523) และสถานภาพเจ้าหน้าพื้นเมืองอุบล (เอี่ยมกมล จันทะประเทศ, 2538) เนื้อหาอื่นใดทั้งหมด ในปี พ.ศ.2513 ผู้เขียนได้รับโอกาสให้ตีพิมพ์ประวัติศาสตร์อีสาน นับเป็นผลงานที่ได้รับการกล่าวขวัญมากที่สุดเล่มหนึ่งตราบนานเท่านาน

**4.3 ระดับภูมิภาค** หลังสงครามเย็น นักวิชาการได้ริเริ่มการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนสองฝั่งโขงจากมุมมองภายใน ด้วยการใช้กรอบแนวคิดหลังอาณานิคม กับ มุมมอง subaltern อาทิ Ian G. Baird ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยวิสคอนซินส์ สหรัฐอเมริกา ที่สนใจประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 – 20 (Department of Geography, University of Wisconsin-Madison, 2015) และได้ติดตามสืบค้นเรื่องราวของ เดิม สิงห์ขจิต ห้องเรียนประวัติศาสตร์ไทยระดับอุดมศึกษาได้เริ่มการตั้งข้อสังเกตฝั่งขวาแม่น้ำโขงในประเด็น “การนำเสนอในกรอบแนวคิดหลังอาณานิคม” ยิ่งไปกว่านั้น เดิม สิงห์ขจิต ได้นำเสนอโครงการพัฒนาอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศสที่ต้องการแข่งขันกับอาณานิคมบริเทนในอินโดจีนกับมลายา กรอบการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของอาเซียนในปัจจุบันตั้งอยู่บนหลักการดังกล่าว

เดิม สิงห์ขจิต ได้ต่อยอดฝั่งขวาแม่น้ำโขงไปสู่การผลิตงานประวัติศาสตร์อีสาน ต่อมาเรารู้จักนามของเขาในชื่อ เดิม วิภาคย์พจนกิจ สิ่งโดดเด่นในข้อเสนอของผู้เขียนอาจเป็นเพียงการเล่าเรื่องราวของบรรพบุรุษคนนอกสังคมสยามผู้ยินยอมอยู่ภายใต้การคุ้มครองของราชวงศ์จักรี ควบคู่ไปกับความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ยิ่งไปกว่านั้น ฝั่งขวาแม่น้ำโขงบอกเล่าเรื่องราวที่แตกต่างจากข้อเสนอของเจ้าพิเดชะลาด (1978) เจ้าสีหนุ (1972) กลุ่ม ณ จำปาศักดิ์ (1961) ที่สะท้อนการต่อสู้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มราชวงศ์กับความต้องการประสานอำนาจทางการเมืองกับมหาอำนาจแห่งสงครามเย็น เดิม สิงห์ขจิต ถ่ายทอดประวัติศาสตร์ฝั่งขวาแม่น้ำโขงจากมุมมองประวัติศาสตร์ภูมิภาคของข้าราชการบำนาญแห่งราชอาณาจักรไทย ในฐานะผู้ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับอำนาจใด ๆ ชี้ให้เห็น ความสุขงามของการปฏิวัติทางภูมิปัญญาในดินแดนชายขอบ อันเป็นความสำเร็จของนโยบายการศึกษาของสยามที่สามารถปลูกฝังอบรมกล่อมเกล้าให้กลุ่มคนวัฒนธรรมล้านช้างได้เป็นส่วนหนึ่งกับสังคมไทย หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ดินแดนชายขอบบ้านเกิดเมืองนอนของ เดิม สิงห์ขจิต ยังเฝ้ารอการเติบโตของยุคสมัยแห่งการปฏิวัติทางภูมิปัญญาอีกวาระหนึ่ง

### บรรณานุกรม

- เต็ม สิงห์รัฐดี. 2499. **ฝั่งขวาแม่น้ำโขง เล่ม 1** . กรุงเทพฯ ฯ : คลังวิทยา.
- \_\_\_\_\_. 2499. **ฝั่งขวาแม่น้ำโขง เล่ม 2** . กรุงเทพฯ ฯ: คลังวิทยา.
- เต็ม วิชาญพจนกิจ. 2513. **ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1** .กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- \_\_\_\_\_. 2513. **ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 2** .กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- \_\_\_\_\_. 2530. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ: โครงการมูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เจียน แยนจอง. 2537. **คนไท,ไม่ใช่ “คนไทย” แต่เป็นเครือญาติชาติภาษา รวมความรู้”ไทยคดีศึกษา” ของศาสตราจารย์สองแผ่นดิน**.กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม.
- บำเพ็ญ ณ อุบล. 2547. **เล่าเรื่องเมืองอุบลราชธานี**. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- พรรษา สินสวัสดิ์. 2521. **ความสัมพันธ์ระหว่างล้านช้างกับกรุงเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างปี พ.ศ. 2367 - 2370**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุวิทย์ ธีรศาควัต. 2518. **ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสตั้งแต่ ร.ศ.112- ร.ศ. 126 (ค.ศ.1893-0907)**. วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- เอี่ยมมงคล จันทะประเทศ. 2538.**สถานภาพเจ้านายพื้นเมืองอุบล ระหว่างปี พ.ศ. 2335-2476**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- Department of Geography, University of Wisconsin-Madison. 2015 .**Ian Baird**. <http://www.geography.wisc.edu/faculty/profile.php?p=11>. 9 November .
- Lee, Sandra Soo-Jin. 2015.” 2. Race and the science of difference in the age of genomics.” Pp.26-39. Edited by Karim Murji and John Solomons. **Theories of Race and Ethnicity**. Cambridge: Cambridge University Press.

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2559

Norodom Sihanouk.1972. **L'Indochine vue de Pékin: entretiens avec Jean Lacouture**. Paris: Editions du Seuil.

Narodom Sihanouk and Wilfred, Burchett. 1973. **My War with the CIA: the Memoirs of Prince Narodom Sihanouk**. New York: Pantheon Books.

Sisouk Na Champassak.1962.**Storm over Laos**. USA: Preager.

Wyatt, David K.1978. **Iron Man of Laos: Phetsarath Ratanavongsa**. USA: Dalley Books Service, Incorporated.

#### การสัมภาษณ์

พลา (สิงห์ขจิต) ณ อุบล. 2556. อายุ 83 ปี. สัมภาษณ์. บ้านสิงห์ขจิต ถนนพิชิต  
รังสรรค์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.